

Jovana Bjekić¹

Institut za medicinska
istraživanja,
Univerzitet u
Beogradu
Odeljenje za
psihologiju, Filozofski
fakultet, Univerzitet u
Beogradu

**Marko Živanović
Iris Žeželj**

Odeljenje za
psihologiju, Filozofski
fakultet, Univerzitet u
Beogradu

ODNOS EKSPPLICITNIH I IMPLICITNIH MERA STAVA PREMA HOMOSEKSUALNOSTI I VERBALNE PRODUKCIJE²

Veliki broj istraživanja pokazuje da eksplicitni i implicitni stavovi determinišu ponašanje. Verbalna produkcija, kao bihevioralna manifestacija unutrašnjeg sveta osobe prema savremenim psiholingvističkim teorijama predstavlja, kako nameran, tako i automatski proces. Cilj ovog istraživanja bilo je ispitivanje odnosa između različitih mera verbalnog ponašanja u vezi sa homoseksualnošću, sa jedne, i implicitnih i eksplicitnih mera stava prema homoseksualnosti sa druge strane. U istraživanju je učestvovalo 105 ispitanika. Kao mere stava korišćeni su Test homofobije (H25) i Test Implicitnih Asocijacija, dok su mere verbalne produkcije ekstrahovane iz dve eksperimentalne situacije korišćenjem programa za automatsku analizu teksta LIWCser. U prvoj eksperimentalnoj situaciji ispitanici su indirektno usmeravani na stavski objekat (homoseksualnost), dok su u drugoj situaciji instruisani da direktno govore o stavskom objektu. Rezultati su pokazali umerenu povezanost između eksplicitnih i implicitnih mera stava, kao i relativno nisku do umerenu povezanost ovih mera sa pojedinačnim merama verbalne produkcije. Dodatno, pokazalo se da u osnovi verbalne produkcije stoje implicitni i eksplicitni procesi i to da su spontani aspekti verbalne produkcije pre svega vođeni implicitnim procesima, dok namerni aspekti verbalne produkcije predstavljaju manifestaciju eksplicitnih stavova. Dobijeni rezultati u skladu su sa postojećim modelima odnosa implicitnih i eksplicitnih mera stava i ponašanja, kao i savremenim psiholingvističkim teorijama.

Ključne reči: verbalna produkcija, implicitni i eksplicitni stavovi, LIWCser, Test Implicitnih Asocijacija, Test homofobije

¹ Adresa autora:

jovana.bjekic@imi.bg.ac.rs.

Primljeno: 01. 07. 2015.

Primljena korekcija:

01. 10. 2015.

Prihvaćeno za štampu:

22. 10. 2015.

² Rad je nastao u okviru projekata podržanih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (I0175012 i I0179018).

U socijalnoj psihologiji već dugi niz godina istražuje se odnos između različitih mera stavova i ponašanja. Ova istraživanja rezultirala su teorijskim formulacijama koje naglašavaju ulogu implicitnih i eksplicitnih mera stavova u određivanju ponašanja (npr. De Houwer, 2006; Fazio & Olson, 2003; Greenwald & Nosek, 2008; Strack & Deutsch, 2004). Iako stanovišta različitih autora nisu uniformna, svi oni naglašavaju da u osnovi ljudskog ponašanja stoje dve vrste procesa: automatski i namerni. Za razliku od namernih, automatski procesi su nekontrolisani, brzi, vođeni stimulusima, nezavisni od cilja, nenamerni i autonomni (De Houwer, 2006). Tako u osnovi eksplicitnih stavova stoje namerni, odnosno kontrolisani procesi dok u osnovi implicitnih stavova stoje automatski procesi. Tipične eksplicitne mere stavova, kao što su podaci dobijeni putem različitih vrsta samoizveštaja (skale, upitnici, i sl.), pokazale su se prediktivnim za veliki broj ponašanja (Greenwald, Poehlman, Uhlmann, & Banaji, 2009). Ipak, prediktivna validnost eksplicitnih mera često biva ugrožena različitim manipulacijama i tendencijama ispitanika, kao što su svesno iskrivljavanje i davanje socijalno poželjnih odgovora, različite strategije pri odgovaranju, osetljivost ispitanika na formulaciju pitanja ili kontekst ispitivanja, i slično (Dambrun & Guimond, 2004; Nosek, 2005; Paulhus & Vazire, 2007). Kako bi se prevazišli ovi problemi, poslednjih godina konstruisan je veći broj indirektnih tehnika za merenje stavova, od kojih je danas najčešće upotrebljivan Test implicitnih asocijacija (IAT) (Greenwald, McGhee, & Schwartz, 1998). IAT je dizajniran da meri snagu evaluativnih asocijacija koje stoje u osnovi implicitnih stavova (Greenwald et al., 1998). Postoji veliki broj nalaza koji idu u prilog prediktivnoj validnosti implicitnih mera (za pregled vidi Greenwald et al., 2009), kao i nalazi da su u nekim situacijama implicitne mere stavova bolji prediktori ponašanja nego eksplicitne mere (Ashburn-Nardo, Knowles, & Monteith, 2003; Fazio & Olson, 2003; Towles-Schwen & Fazio, 2006). Ipak, najveći broj istraživanja sugeriše da implicitni stavovi predviđaju spontano, nevoljno i manje kontrolisno ponašanje, dok eksplicitni stavovi igraju odlučujuću ulogu pri svesnom donošenju odluka i kontrolisanim aktivnostima (npr. Deutsch & Strack, 2006; Perugini, 2005; Wilson, Lindsey, & Schooler, 2000).

Imajući ovo u vidu, postavlja se pitanje kakva je prediktivna moć implicitnih i eksplicitnih mera stavova, kada je u pitanju verbalno ponašanje³, odnosno način na koji osoba govori o stavskom objektu. U svakodnevnoj interakciji čovek putem jezika izražava svoje misli, namere, emocije i stavove, te je analizom verbalne produkcije moguće steći uvid u različite ličnosne i socijalne karakteristike osobe (Tausczik & Pennebaker, 2010). Prema savremenim psiholingvističkim teorijama svakodnevna verbalna produkcija odvija se u četiri koraka: a) konceptualizacija ideje koja će biti iskazana, b) formulisanje „ligvističkog plana” iskaza, odnosno odabir reči kojima će ideja biti iskazana i postavljanje reči u sintaksički prihvatljive odnose, c) artikulacija iskaza i d) nadgledanje artikulacije (Carroll, 1999). U svakodnevnoj upotrebi jezika obično smo svesni samo prvog koraka, dok se svaki sledeći odvija relativno automatski (Carroll, 1999), te bi se moglo pretpostaviti

³ U ovom radu termin verbalno ponašanje biće korišćen da označi različite sadržinske i stiliske karakteristike verbalne produkcije.

da u osnovi verbalne produkcije leže ujedno i namerni (eksplicitni) i automatski (implicitni) procesi. Naime, prema jednom stanovištu, pri saopštavanju neke ideje retko se vrši intencionalan odabir pojedinačnih reči kojima će to učiniti (Hart, 2001), te jezik, ukoliko se analizira uzimajući u obzir svaku reč koju osoba izgovori, predstavlja direktnu ekstenziju unutrašnjeg sveta osobe (Pennebaker, Mehl, & Niederhofer, 2003). Ovakav stav zastupaju autori koji analizi verbalne produkcije pristupaju iz perspektive automatske analize teksta na nivou pojedinačnih reči (engl. *word count strategies*). U prilog tome da se ovakav pristup analizi verbalne produkcije pokazao uspešnim govori veliki broj istraživanja, koja pokazuju da su obrasci upotrebe pojedinačnih reči povezani sa različitim demografskim, ličnim i socijalnim varijablama (za pregled vidi Pennebaker et al., 2003).

Iako se o jeziku može govoriti kao o medijumu za ispoljavanje stavova u svakodnevnim situacijama, relativno mali broj istraživanja je za cilj imao identifikaciju verbalnih indikatora stava. Gotovo sva istraživanja koja se bave odnosom verbalnog ponašanja i stavova, zasnivaju se na eksplicitno merenim stavovima. Tako na primer, u jednom istraživanju pokazano je da postoji veza između načina na koji osoba definiše stavski objekat (eutanaziju) i valence i jačine eksplicitnog stava (O'Hara & Schober, 2004). Tako osobe, koje svoj stav procenjuju promenljivim, češće u verbalnom ponašanju manifestuju nesigurnost i ljutnju, govore u prvom licu jednine ili množine i navode više reči vezanih za smrt i umirenje, dok se oni koji u verbalnom ponašanju manifestuju anksioznost, ređe protive eutanaziji. U drugom istraživanju, dobijeno je da učestalost manifestovanja pozitivnih emocija u verbalnoj produkciji korelira sa negativnim, ali ne i sa pozitivnim stavom prema starim osobama, dok verbalno izražavanje negativnih emocija nije koreliralo ni sa pozitivnim ni sa negativnim stavom (Lee, 2009). Takođe, postoje nalazi da pripadnici različitih grupa, za koje je karakteristično da se pripadnost bazira na zauzimanju određenih stavova, razlikuju u pogledu verbalnog ponašanja – npr. osobe sa konzervativnim stavovima razlikuju se od onih sa liberalnim u načinu na koji govore o moralnim pitanjima (Graham, Haidt, & Nosek, 2009), dok žene sa proanoreksičnim stavovima u verbalnoj samoprezentaciji češće govore u sadašnjem veremenu, manje referiraju na socijalne odnose i češće imaju pozitivnu verbalnu samoevaluaciju, i slično (Lyons, Mehl, & Pennebaker, 2006).

Sa druge strane, gotovo da nema istraživanja koja direktno adresiraju pitanje odnosa implicitnih mera stavova i verbalnog ponašanja, ali postoje nalazi koji sugerišu da je ova veza plauzibilna. Na primer, nalazi ukazuju na to da lingvistički stil predstavlja jedan od važnih implicitnih markera socijalne pripadnosti (Ireland & Pennebaker, 2010), kao i da je na osnovu karakteristika verbalne produkcije moguće predviđati implicitne namere osoba na sajtovima za uspoznavanje (Jurafsky, Ranganath, & McFarland, 2009).

Kako je u ovom istraživanju za stavski objekat odbrana *homoseksulanost* na ovom mestu biće izloženi nalazi nekih ranijih istraživanja o implicitnim i eksplicitnim stavovima prema homoseksulanosti. Stav prema homoseksualnosti tradicionalno se meri upitničkom tehnikom, te je u tu svrhu poslednjih četrdesetak

godina razvijen veliki broj skala⁴. Međutim, istraživanja pokazuju da poslednjih dvadeset godina negativni stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije slabe kada se mere standardnom upitničkim metodom (Herek, 2000; Hicks & Lee, 2006; Steffens & Wagner, 2004; Yang, 1997), a da se takav trend ne uočava na upitnicima dizajniranim da detektuju suptilnije forme homofobije (Morrison & Morrison, 2002). Drugim rečima, ispitanici danas retko saopštavaju negativne stavove prema pripadnicima homoseksualne populacije, međutim trend opadanja negativnih stavova izostaje kada se stav meri nekom od indirektnih tehnika (Cullen & Barnes-Hornes, 2008). Dodatno, neka istraživanja ukazuju na to su eksplicitne mere stava prema homoseksualnosti dobar prediktor svesnog i kontrolisanog ponašanja, dok implicitni stavovi predviđaju spontana i manje kontrolisana ponašanja (Jellison, McConnell, & Gabriel, 2004).

Predmet istraživanja

Ovo istraživanje usmereno je na ispitaivanje odnosa između implicitnih i eksplicitnih stavova prema homoseksualnosti i karakteristika verbalne produkcije. Naime, iako se na osnovu teorijskih postavki može pretpostaviti da u osnovi verbalnog ponašanja stoje i eksplicitni i implicitni procesi, još uvek nema dovoljno empirijskih podataka koji podržavaju tu pretpostavku. Takođe, dizajn dosadašnjih istraživanja nije omogućio sticanje uvida u diferencijalne veze između različitih mera stavova (implicitnih i eksplicitnih) i različitih karakteristika verbalne produkcije. U skladu sa tim za ciljeve ovog istraživanja postavljeni su (1) ispitivanje odnosa između kvantitativnih mera verbalne produkcije, sa jedne i implicitnih, odnosno eksplicitnih stavova prema homoseksualnosti sa druge strane, i (2) ispitivanje latentnih faktora koji stoje u osnovi ove veze.

U ovom istraživanju korišćene su mere verbalnog ponašanja, koje se u skladu sa Carrollovim (Carroll, 1999) stanovištem, mogu smatrati jednim delom kao posledica eksplicitnih procesa (formulacija ideje), a drugim delom kao posledica implicitnih procesa (odabir pojedinačnih reči). Kako bi se odvojili aspekti verbalne produkcije koji su pod svesnom kontrolom od onih koji su spontani, verbalno ponašanje u vezi sa homoseksualnošću procenjavano je u dve situacije, koje se razlikuju po stepenu direktnosti instrukcije. U prvoj situaciji zadatak ispitanika je da napišu kratku priču, koja će sadržati manji broj unapred zadatih reči, od kojih je jedna *homoseksualnost*. Pretpostavljamo da je u ovoj situaciji pažnja ispitanika usmerena na kompoziciju priče (radnju, aktere, tok, seting, itd.), te da će se implicitni stavovi ispitanika prema homoseksualnosti manifestovati u različitim aspektima verbalne produkcije (dužini priče, emotivnom tonu, itd.), ali da ispitanici neće direktno iznositi svoje eksplicitne stavove. U drugoj situaciji ispitanicima je data instrukcija da direktno verbalno iskažu svoj stav prema homoseksualnosti. U ovoj situaciji pažnja ispitanika je direktno usmerena na homoseksualnost, te se

⁴ Na primer skale prikazane u: Hudson & Ricketts, 1980; Logan, 1996; Milham, San Miguel, & Kellogg, 1976; Morrison & Morrison, 2002; Raja & Stokes, 1998; Smith, 1971.

pretpostavlja da će se ispitanici iskazati svoje eksplicitne stavove. Sa druge strane, s obzirom da u obe situacije ispitanik obavlja zadatak za koji nije unapred pripremljen, ispitanik će vršiti spontani odabir pojedinačnih reči, kojima će se služiti da iskaže svoju ideju. Kako u obe situacije postoji određeni stepen usmerenosti ispitanika ka pojmu homoseksualnosti, može se pretpostvati da će na ovo ponašanje uticati i njegov implicitni stav.

Metod

Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 105 studenata Univerziteta u Beogradu, uzrasta od 19 do 27 godina ($M = 22.26$, $SD = 1.63$), od čega 80 ženskog pola (76.2%). Svi ispitanici izjasnili su se kao heteroseksualno orijentisani, u istraživanju su učestvovali dobrovoljno i bez materijalne nadoknade.

Instrumenti

Test homofobije (H25). Za procenu eksplicitnog stava prema homoseksualnosti korišćen je test H25 (Živanović, Đokić, Lazarević, Orlić i Bjekić, 2014). Test sadrži 25 stavki Likertovog tipa, ima dobre psihometrijske karakteristike ($\alpha = .97$) i pokazao je zadovoljavajući nivo konvergentne, prediktivne i diskriminativne validnosti (Živanović i sar., 2014). Skor koji odslikava eksplicitni stav ispitanika prema homoseksualnosti dobija se kao prosečna ocena na svim stavkama, nakon rekodovanja inverznih stavki, pri čemu viši skorovi ukazuju na negativniji stav.

Test implicitnih asocijacija (IAT). Za procenu implicitnog stava prema homoseksualnosti korišćen je Test implicitnih asocijacija (Greenwald et al., 1998). U dosadašnjim istraživanjima implicitnih stavova prema homoseksualnosti, pri konstrukciji IAT-a, korišćeni se različiti stimulusi: crteži i skice istopolnih i raznopolnih parova, polni simboli, verbalni stimulusi (Nosek, Banaji, & Greenwald, 2011), fotografije parova osoba istog i različitog pola (Banse, Seise, & Zerbes, 2001), fotografije parova istog i različitog pola u romantičnim pozama (Jellison et al., 2004), itd. S obzirom na preporuku da se u konstrukciji IAT-a koriste stimulusi čija kategorizacija je jasna, laka i brza (Žeželj, Lazarević i Pavlović, 2010), odlučili smo se za upotrebu fotografija homoseksualnih i heteroseksualnih parova u situaciji poljupca. U prilog upotrebe ovakvih stimulusa govore nalazi da među osobama heteroseksualne orijentacije poljubac homoseksualnih parova izaziva negativnije implicitne moralne evaluacije nego poljubac heteroseksualnih parova (Inbar, Pizarro, Knobe, & Bloom, 2009). Na osnovu rezultata preliminarnog istraživanja, iz šireg skupa odabrani su stimulusi koji se međusobno ne razlikuju u pogledu lepote i privlačnosti osoba na fotografijama.

IAT se sastojao iz standardnih sedam blokova, pet blokova vežbe i dva kritična bloka (Greenwald, Nosek, & Banaji, 2003; Nosek, Greenwald, & Banaji, 2005). U Tabeli 1 prikazana je struktura IAT-a po blokovima.

Tabela 1
Šematski prikaz strukture IAT-a

Blok	Levi taster	Desni taster	Broj pokušaja
1	Strejt	Gej	20
2	Dobro	Loše	20
3	Strejt Dobro	Gej Loše	20
4	Strejt Dobro	Gej Loše	40
5	Loše	Dobro	20
6	Strejt Loše	Gej Dobro	20
7	Strejt Loše	Gej Dobro	40

U prvom bloku zadatak ispitanika je da pritiskom na odgovajući taster kategoriše fotografiju prikaznu na sredini donje polovine ekrana u kategoriju Strejt ili u kategoriju Gej. U drugom bloku ispitanik na isti način vrši kategorizaciju reči u kategorije Dobro i Loše. U trećem bloku kategorije se kombinuju, te je zadatak ispitanika da odgovori pritiskom na levi taster ukoliko prikazani stimulus pripada ili kategoriji Strejt ili kategoriji Dobro, a pritiskom na desni taster ukoliko stimulus pripada ili kategoriji Gej ili kategoriji Loše. Na isti način ispitanik rešava zadatak u četvrtom bloku. U petom bloku zadatak ispitanika je da ponovo klasifikuje stimulse u kategorije Dobro i Loše, s tim što su tasteri koji odgovaraju ovim kategorijama zamenjeni. U šestom i sedmom bloku kategorije se ponovo kombinuju, ali u ovim blokovima ispitanici odgovaraju pritiskom na levi taster ukoliko stimulus pripada kategoriji Strejt ili Loše, a pritiskom na desni taster ukoliko stimulus pripada kategoriji Gej ili Dobro.

Kao implicitna mera stava prema homoseksualnosti korišćena je mera relativne jačine implicitnih asocijacija (D mera), računata prema unapređenom algoritmu (Greenwald et al., 2003).

Zadaci verbalne produkcije. Ispitanici su učestvovali u dva zadatka verbalne produkcije. U prvom zadatku ispitanicima je dato uputstvo da napišu kratku priču koja će sadržati reči *homoseksualnost*, *vreme*, *proba*, *postupak* i *gore* (zadatak sa indirektnom instrukcijom). U drugom zadatku ispitanicima je dato uputstvo da napišu kratak esej na temu „Homoseksualnost je za mene ...“ (zadatak sa direktnom instrukcijom). Za izvedbu oba zadatka nije postojalo striktno vremensko

ograničenje, ali je ograničenje postavljeno na minimalnu dužinu teksta od 100 reči.

Srpska verzija programa za automatsku analizu teksta (LIWCser). Za procenu verbalnog ponašanja, odnosno karakteristika verbalne produkcije, tekstovi su obrađeni upotrebom programa za automatsku analizu teksta LIWCser (Bjekić, Lazarević, Živanović, & Knežević, 2014; Bjekić, Lazarević, Erić, Stojimirović i Đokić, 2012). Ovaj program vrši analizu teksta na nivou pojedinačne reči i daje informaciju o relativnoj zastupljenosti preko 70 unapred definisanih kategorija⁵, na osnovu kojih je moguće steći uvid u gramatičke, tematske i psihološke karakteristike teksta. Ovaj pristup pokazao se podesnim za ispitivanje manifestacija različitih psiholoških pojava (za pregled vidi Pennebaker, Mehl, & Niederhofer, 2003). LIWCser pokazao je visoku obuhvatnost, reprezentativnost i ekvivalentnost sa drugim verzijama ovog programa, te se rezultati dobijeni na ovaj način mogu smatrati pouzdanim i generalizabilnim (Bjekić et al., 2014).

Postupak

Procedura istraživanja sastojala se iz četiri dela. Prvi deo činio je zadatak verbalne produkcije sa indirektnom instrukcijom. U drugom delu ispitanicima je zadat Test Implicitnih Asocijacija. Treći deo činio je zadatak verbalne produkcije sa direktnom instrukcijom. Ovoga puta, ispitanici su direktno usmereni da iznesu svoje mišljenje, stoga je očekivano da će i u verbalnom ponašanju izneti svoj eksplicitni stav. U poslednjem delu, ispitanici su popunjavali test homofobičnih stavova. Redosled zadataka bio je isti za sve ispitanike, a zasniva se na pretpostavci o različitom stepenu direktnosti merenja stava prema homoseksualnosti (od najindirektnijeg do najdirektnijeg). Na ovaj način pokušali smo da osiguramo da ispitanik u prvom zadatku ne bude svestan predmeta merenja i da izrada zadataka koji na direktniji način mere stav prema homoseksualnosti ne utiče na izradu zadataka sa manje direktnom instrukcijom.

Analiza podataka

Nakon što su svi verbalni materijali pripremljeni i obrađeni u programu za automatsku analizu teksta, primenjene su kvantitativne analize podataka. Inicijalno, analizirane su deskriptivne karakteristike svih mera korišćenih u istraživanju, a zatim je primenjena korelaciona analiza. Inspekcijom matrice interkorelacija mera verbalne produkcije iz različitih zadataka i eksplicitnih i implicitnih mera stava prema homoseksualnosti, detektovane su varijable koje ostvaruju značajne međusobne veze. Ove karakteristike jezika zatim su faktorisane sa ciljem sazimanja i formiranja latentnih varijabli koje na najbolji način reprezentuju odnose unutar relevantnih mera verbalne produkcije. Konačno, testirana je podesnost modela odnosa ekstrahovanih dimenzija verbalne produkcije i eksplicitnih i impli-

⁵ U Prilogu je dat pregled svih kategorija sa primerima. Za detaljan prikaz svih kategorija i smernice u upotrebi programa vidi Bjekić i sar., 2012.

citnih mera stavova prema homoseksualnosti, formiranog na osnovu teorijskih očekivanja.

Rezultati

Inicijalne analize

U Tabeli 2 prikazane su deskriptivne statističke mere za eksplicitnu i implicitnu meru stava prema homoseksualnosti.

Tabela 2

Deskriptivni pokazatelji eksplicitne i implicitne mere stava prema homoseksualnosti

Mera stava	<i>M</i>	<i>SD</i>	Sk	Ku	K-S
Eksplicitna (skor na testu)	1.79	0.65	1.14	0.60	1.59*
Implicitna (IAT D mera)	0.42	0.50	-0.46	0.83	0.91

Napomena. *M* = aritmetička sredina; *SD* = standardna devijacija; Sk = koeficijent asimetrije – skjunis; Ku = koeficijent izduženosti – kurtosis; K-S = Kolmogorov-Smirnov test.

* $p < .05$.

Aritmetička sredina i zakrivljenost raspodele ukazuju na to da su eksplicitni stavovi ispitanika prema homoseksualnosti blago pozitivni. Sa druge strane, u slučaju implicitnih stavova, zabeležena je preferencija „strejt“ nad „gej“ kategorijom ($D = 0.43$, prosečna razlika u vremenu reakcije između kritičnih blokova iznosi 425 ms).

U zadatku verbalne produkcije sa indirektnom instrukcijom ispitanici su u proseku upotrebili 174.16 reči, dok su u zadatku sa direktnom instrukcijom u proseku upotrebili 190.28 reči. Pokrivenost tekstova rečnikom bila je relativno visoka, kako u situaciji sa indirektnom ($M = 73.08\%$, $SD = 5.33$), tako i u situaciji sa direktnom instrukcijom ($M = 74.36\%$, $SD = 4.10$), što ukazuje na pouzdanost podataka dobijenih ovakvim tipom analize verbalnog materijala.

Korelacione analize

U cilju sticanja uvida u strukturu povezanosti između mera verbalne produkcije i eksplicitnih i implicitnih mera stava prema homoseksualnosti sprovedena je korelaciona analiza. Rezultati su pokazali umerenu povezanost implicitne i eksplicitne mere stava prema homoseksualnosti ($r = .42$, $p < .01$). Korelacije sa merama verbalne produkcije u situaciji sa indirektnom i direktnom instrukcijom prikazane su u Tabeli 3.

Tabela 3

Korelacije eksplicitnih i implicitnih mera stava prema homoseksualnosti sa merama verbalne produkcije u situaciji sa indirektnom i direktnom instrukcijom

Zadatak	LIWC	Implicitna mera stava	Eksplicitna mera stava
Indirektna instrukcija	Ukupan broj reči	-.29**	-.09
	Uvid	-.29**	-.22**
	Diskrepanca	.19**	.02
	Relativ	.20*	.10
	Porodica	-.05	.20*
	Tuga	.05	.22*
	Vreme	.15	.19*
	Dvoumljenje	.00	.20*
Direktna instrukcija	Veznik	.19*	.16
	Dvoumljenje	.22*	.19
	Superlativ	-.20*	-.29*
	Lične zamenice	.00	.23*
	Prvo lice jednine	.02	.38**
	Nelične zamenice	-.03	-.25*
	Glagoli	.13	.33**
	Neformalne reči	.10	.23*
	Osobe	.10	-.27**
	Pozitivne emocije	-.18	-.23*
	Kognitivni procesi	.14	.20*
	Inkluzija	.09	-.28*
Religija	-.17	-.23*	
Uzvičnik	.06	.26**	

Napomena. Prikazane su samo varijable verbalne produkcije koje imaju makar jednu značajnu korelaciju sa merama stava.

** $p < .01$. * $p < .05$.

Rezultati su pokazali povezanost većeg broja varijabli verbalne produkcije, kako sa eksplicitnim, tako i sa implicitnim merama stava. Najsnažnija povezanost uočava se između gramatičkih kategorija (zamenice, glagoli, superlativni oblici, itd.) i eksplicitnog stava. Takođe, rezultati su pokazali da postoje razlike u strukturi dobijenih korelacija u različitim zadacima. Naime, varijable verbalne produkcije

iz zadatka sa direktnom instrukcijom ostvaruju veći broj korelcija sa eksplicitnim nego sa implicitnim merama, dok se obratna, ali nešto manje ubedljiva tendencija zapaža u zadatku sa indirektnom instrukcijom.

Model odnosa mera verbalne produkcije i mera stava

U cilju provere međusobnog odnosa varijabli na latentnom nivou sprovedena je konfirmatorna faktorska analiza. Imajući u vidu relativno ograničen uzorak i nedostatak teorijskih postavki o odnosu između mera verbalne produkcije, sa jedne i eksplicitnih i implicitnih mera stava sa druge strane, varijable verbalne produkcije najpre su podvrgnute analizi glavnih komponenti (Promax rotacija) i to odvojeno za zadatak sa indirektnom i direktnom instrukcijom⁶.

Rezultati analize glavnih komponenti varijabli verbalne produkcije iz zadatka sa indirektnom instrukcijom pokazali su izvajanje dve gotovo ortogonalne dimenzije ($r = -.09$) sa svojstvenim vrednostima 1.84 i 1.43, koje skupa objašnjavaju 40.8% varijanse. Pokazalo se da prva komponenta prvenstveno zasićuje relativne odrednice i odrednice vremena, dok je druga komponenta prvenstveno kognitivnog karaktera i zasićuje kategorije kao što su diskrepanca i dvoumljenje. U Tabeli 4 prikazana je matrica strukture.

Tabela 4

Matrica strukture za varijable verbalne produkcije iz zadatka sa indirektnom instrukcijom (analiza glavnih komponenti, Promax rotacija)

	Komponenta	
	1	2
Ukupan broj reči		-0.32
Uvid	-0.57	
Diskrepanca		.65
Relativ	.87	
Porodica		-0.66
Tuga	.23	
Vreme	.82	-0.23
Dvoumljenje		.64

Slični rezultati dobijeni su u analizi varijabli verbalne produkcije iz zadatka sa direktnom instrukcijom. Ekstrahovane su dve gotovo nezavisne dimenzije

⁶ U analizu su uključene samo one varijable verbalne produkcije koje ostvaruju makar jednu značajnu korelaciju, bilo sa eksplicitnim, bilo sa implicitnim merama stava, kako bi se izbeglo formiranje dimenzija koje odslikavaju rečeničnu stukturu, što je obično slučaj sa varijablama verbalne produkcije, koje su dobijene putem LIWC analize.

($r = .09$) sa svojstvenim vrednostima 2.78 i 2.07, koja zajedno objašnjavaju 34.62% varijanse. Prva komponenta prvenstveno zasićuje učestelost upotrebe ličnih zamenica i zamenica u prvom licu jednine, i može se tumačiti kao internalizovanost sadržaja verbalne produkcije. Druga komponenta, kao i u prethodnom zadatku je kognitivnog karaktera i prvenstveno zasićuje kategorije kognitivnih procesa i dvoumljenja. U tabeli 5 prikazana je matrica strukture za zadatak sa direktnom instrukcijom.

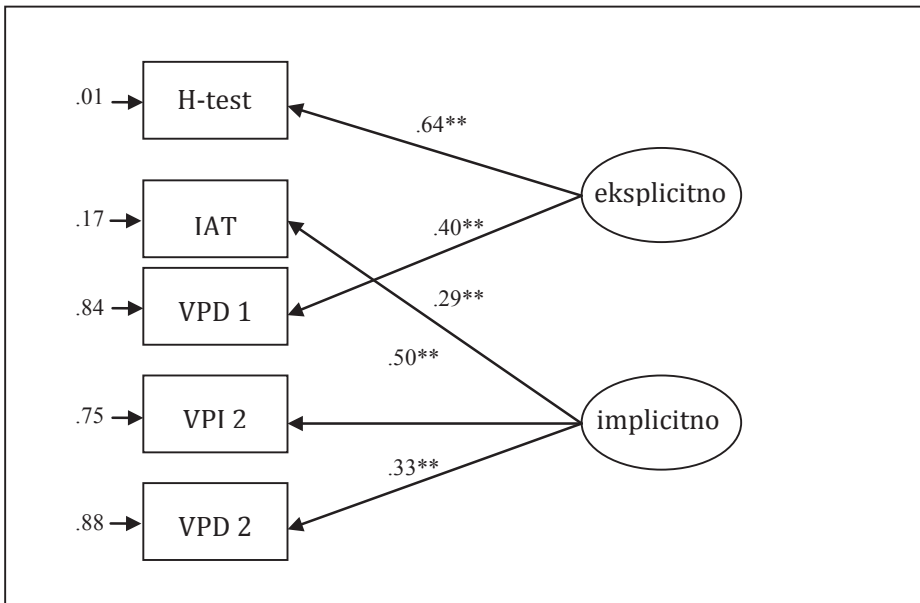
Tabela 5

Matrica strukture za varijable verbalne produkcije iz zadatka sa direktnom instrukcijom (analiza glavnih komponenti, Promax rotacija)

	Komponenta	
	1	2
Veznik		.57
Dvoumljenje		.69
Superlativ	-.27	-.23
Lične zamenice	.80	
Prvo lice jednine	.80	.31
Nelične zamenice	-.37	
Glagoli	.51	.57
Neformalne reči	.45	
Osobe	-.60	.21
Pozitivne emocije		-.29
Kognitivni procesi		.70
Inkluzija	-.48	-.20
Religija		-.38
Uzvičnik	.37	-.21

Ekstrahovane komponente verbalne produkcije u zadatku sa indirektnom i direktnom instrukcijom korišćeni su kao varijable u strukturalnom modelu. Konstruisan je model koji obuhvata dve latentne varijable: eksplicitnu i implicitnu. Pretpostavljeno je da će eksplicitna komponenta biti zasićena eksplicitnom merom stava (skor na Testu homofobičnih stavova) i prvim faktorom verbalne produkcije u zadatku da direktnom instrukcijom, odnosno internalizovanošću sadržaja verbalne produkcije koja se manifestuje preveshodno u obrascima upotrebe ličnih i neličnih zamenica. Veza između faktora verbalne produkcije u situaciji sa indirektnom instrukcijom i eksplicitne komponente nije pretpostavljena iz dva razloga: prvi, u zadatku sa indirektnom instrukcijom fokus ispitanika bio na osmišljavanju

priče, a ne na izražavanju svojih stavova prema homoseksualnosti; drugi, prvi faktor verbalne produkcije dobijen u zadatku sa indirektnom instrukcijom može se smatrati relativno artifičijelnim, s obzirom da su kategorije koje ga prevashodno zasićuju međuzavisne⁷. Sa druge strane, pretpostavljeno je da će implicitna komponenta korelirati sa implicitnom merom stava (D mera), drugim faktorom verbalne produkcije u zadatku sa indirektnom instrukcijom, ali i drugim faktorom verbalne produkcije u zadatku sa direktnom instrukcijom, s obzirom da su ova dva faktora po svom sadržaju veoma slična, kao i da se može pretpostviti da implicitni procesi utiču na verbalnu produkciju u oba zadatka.

Slika 1. Model odnosa između eksplicitnih i implicitnih mera stava i faktora verbalne produkcije. H25 = skor na Testu homofobičnih stavova; IAT = Test Implicitnih Asocijacija – D mera; VPD 1 = prvi faktor verbalne produkcije ekstrahovan iz mera dobijenih u zadatku sa direktnom instrukcijom; VPI 2 = drugi faktor verbalne produkcije ekstrahovan iz mera dobijenih u zadatku sa indirektnom instrukcijom; VPD 2 = drugi faktor verbalne produkcije ekstrahovan iz mera dobijenih u zadatku sa direktnom instrukcijom.

** $p < .01$.

Kao što se vidi sa Slike 1 latentna varijabla koja je nazvana Eksplicitno najviše zasićuje skor na Testu homofobičnih stavova (.64), a zatim i prvi faktor verbalne produkcije ekstrahovan iz mera dobijenih u zadatku sa direktnim uputstvom (.40). Latentna varijabla nazvana Implicitno zasićuje najviše drugi faktor verbalne pro-

⁷ Kategoriju Relativ čine kategorije Vreme, Prostor i Kretanje, te je kategorija Vreme gotovo u potpunosti sadržana u kategoriji Relativ.

dukcije ekstrahovan iz mera dobijenih u zadatku sa indirektnom instrukcijom (.50), zatim drugi faktor verbalne produkcije iz zadatka sa direktnom instrukcijom (.33) i IAT meru (.29). Rezultati testiranja modela pokazali su da model dobro odgovara empirijski dobijenim podacima. Indeksi podesnosti modela prikazani su u tabeli 6.

Tabela 6

Indeksi podesnosti modela empirijskim podacima (Metod maksimalne verodostojnosti)

	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>	χ^2/df	RMSEA	RMSR	CFI
Model	3.35	5	.65	0.83	.00	.04	1.00

Napomena. RMSEA: $\leq .1$ – prihvatljivo prema blažem kriterijumu, $\leq .08$ – prihvatljivo, $\leq .05$ = dobro; RMSSR: $\leq .1$ – prihvatljivo prema blažem kriterijumu, $\leq .08$ – prihvatljivo, $\leq .05$ = dobro; CFI: $\geq .90$ – prihvatljivo, $\geq .95$ – dobro.

Diskusija

Ranija istraživanja pokazala su razlike u prediktivnoj moći implicitnih i eksplicitnih mera stavova (Greenwald et al., 2009), kao i da između ovih mera postoji određeni stepen konvergencije (Nosek, 2007). Rezultati ovog istraživanja ukazuju na umerenu povezanost implicitnih i eksplicitnih mera stava prema homoseksualnosti. Naime, dobijena korelacija, sličnog je intenziteta kao medijana korelacija implicitnih i eksplicitnih mera dobijena u meta-analizi Greenwalda i saradnika (.48) (Greenwald et al., 2009), dok je nešto niža od korelacije između implicitnih i eksplicitnih mera stava prema homoseksualnosti o kojoj saopštava Nosek (.60) (Nosek, 2007). Naravno, kako su se svi ispitanici u istraživanju izrazili kao heteroseksualni, ostaje otvoreno pitanje da li bi se ovi rezultati replikovali i na neheteroseksualnoj populaciji.

U skladu sa ranijim nalazima o disocijaciji implicitnih i eksplicitnih stavova u predviđanju ponašanja (Jellison et al., 2004; Perugini, 2005), u matrici korelacija između ovih mera i mera verbalne produkcije jasno se uviđa tendencija da neke varijable ostvaruju korelacije sa implicitnim, ali ne i sa eksplicitnim merama stava prema homoseksualnosti i obrnuto. Drugim rečima, one mere verbalne produkcije koje ostvaruju korelacije sa eksplicitnom merom, uglavnom ne ostvaruju korelacije sa implicitnom merom stava prema homoseksualnosti. Da u osnovi mera verbalne produkcije o homoseksualnosti stoje dve relativno nezavisne dimenzije, potvrđeno je najpre analizom glavnih komponenti, a zatim i modeliranjem njihovih međusobnih odnosa. Ovakvi nalazi u skladu su sa savremenim psiholingvističkim teorijama, prema kojima je deo verbalne produkcije intencionalan i zahteva pažnju, dok je drugi spontan i gotovo automatski (Carroll, 1999). Model testiran u ovom istraživanju za koji se pokazalo da veoma dobro odgovara podacima, pretpostvalja da u osnovi varijabli uključenih u istraživanje (implicitne mere stava, eksplicitne mere stava i mere verbalne produkcije) stoje dva latentna

faktora. Ovakav rezultat sugerirše da u osnovi, kako implicitnih i eksplicitnih mera stavova, tako i verbalnog ponašanja u vezi sa stavom stoje dva tipa procesa, što je u skladu sa ranijm nalazima koji pokazuju da modeli sa dva latentna faktora (implicitni i eksplicitni), bolje odgovaraju podacima nego modeli koji sadrže samo jedan latentni faktor (Nosek, 2007).

Iako testirani model odgovara empirijskim podacima i interpretabilan je u okviru postavki šire teorijske i empirijske literature, u tumačenju rezultata ovog istraživanja nailazi se na nekoliko prepreka⁸. Naime, otvoreno pitanje ostaje tumačenje odnosa između pojedinačnih mera verbalne produkcije i implicitnog i eksplicitnog stava, kao i interpretacija latentne strukture dobijene na merama verbalne produkcije. U dosadašnjoj literaturi nema nalaza koji bi pomogli rasvetljavanju pitanja zašto neke od dobijenih mera verbalne produkcije koreliraju upravo sa implicitnim, a ne sa eksplicitnim merama i obrnuto. Na primer, dobijeni rezultati ne mogu se tumačiti u skladu sa podelom na gramatičke, psihološke i tematske kategorije, koje daju autori korišćenog programa za analizu teksta (Pennebaker, Chung, Ireland, Gonzales, & Booth, 2007). Naime, neke gramatičke kategorije koreliraju sa eksplicitnim, dok druge koreliraju sa implicitnim merama, iako bi se moglo pretpostvati da će gramatičke karakteristike biti povezane sa implicitnim merama, s obzirom da je učestalost upotrebe različitih gramatičkih referencija najmanje kontrolabilana (Lazarević, 2012). Na sličan problem nailazi se kada su u pitanju različite psihološke i tematske kategorije.

Jedan od obrazaca koji se uočava, kada su u pitanju mere verbalne produkcije koje koreliraju sa eksplicitnim stavom u situaciju sa direktnom instrukcijom, je da osobe koje imaju eksplicitno pozitivniji stav prema homoseksualnosti učestalije upotrebljavaju nelične zamenice (svi, neko, niko), a ređe koriste lične zamenice, posebno zamenice u prvom licu jednine (ja, mene, moj), što ukazuje na niži stepen internalizacije onoga što je u tekstu saopšteno (DeAndrea, Shaw, & Levine, 2010). Sa druge strane, implicitna mera stava prema homoseksualnosti povezana je sa kognitivnim aspektima verbalne produkcije, odnosno sa dimenzijama koje zasićuju učestalost upotrebe reči iz kategorija koje markiraju kognitivne procese.

Mere verbalne produkcije iz različitih situacija (sa direktnom i indirektnom instrukcijom) koji su kognitivnog karaktera, imaju relativno visoka zasićenja na latentnoj varijabli implicitnih procesa. Ovakvi nalazi, imajući u vidu spontanost verbalne produkcije, mogu se tumačiti u skladu sa tezom da ispitanici imaju tendenciju da se ponašaju u skladu sa implicitnim stavovima, onda kada nisu pripremljeni i motivisani da kontrolišu ponašanje ili nemaju mogućnost ovakve kontrole (Dunton & Fazio, 1997; Plant & Devine, 1998), kao i da je ta tendencija posebno izražena kada je u pitanju relativno sponatano ili neplanirano ponašanje (Dovidio, Kawakami, Johnson, Johnson, & Howard, 1997; McConnell & Leibold, 2001). Sa druge strane, verbalna produkcija u situaciji kada se od ispitanika traži da iskažu

⁸ Uprkos očiglednih nedostatka ovog istraživanja u pogledu prigodnosti i polne neujednačenosti uzorka, koji su verovatno uticali na skorove na testu homofobije, pomerivši ih ka pozitivnijem stavu prema homoseksualnosti, na ovom mestu pažnja će biti usmerena na konceptualne probleme odnosa stavova i verbalne produkcije, za koje smatramo da su relevantni za dalja istraživanja ovog problema.

svoj stav povezana je sa latentnom varijablom eksplicitnih procesa, što je u skladu sa tezom da ljudi imaju tendenciju da se ponašaju u skladu sa eksplicitnim stavovima u situacijama u kojima socijalne norme imaju veći uticaj (McConnell & Leibold, 2001; Wilson et al., 2000). Drugim rečima, kada je zahtev takav da se traži lični stav osobe, ona pretpostavlja da svoj stav iznosi drugima, te je rizik za davanje socijalno poželjnih odgovora veći.

Zaključak

Konačno, može se zaključiti da verbalno ponašanje u vezi sa stavom vode kako implicitni, tako i eksplicitni procesi. Takođe, verbalno ponašanje, kao i druge bihevioralne manifestacije stava, u zavisnosti od situacije biva determinisano implicitnim i/ili eksplicitnim procesima, što je u skladu sa postojećim modelima odnosa implicitnih i eksplicitnih mera stava i ponašanja, kao i savremenim psiholingvističkim teorijama. Pitanje zašto su pojedini aspekti verbalne produkcije povezani upravo sa implicitnim, a ne sa eksplicitnim merama stava i vice versa, odnosno koje se pojedinačne mere verbalne produkcije mogu smatrati markerima implicitnog, odnosno eksplicitnog stava, za sada ostaje otvoreno.

Reference

- Ashburn-Nardo, L., Knowles, M. L., & Monteith, M. J. (2003). Black Americans' implicit racial associations and their implications for intergroup judgment. *Social Cognition, 21*, 61–87. doi: 10.1177/1368430207081536
- Banse, R., Seise, J., & Zerbes, N. (2001). Implicit attitudes toward homosexuality: Reliability, validity, and controllability of the IAT. *Zeitschrift fur Experimentelle Psychologie, 48*, 145–160. doi: 10.1026/0949-3946.48.2.145
- Bjekić, J., Lazarević, Lj. B., Erić, M., Stojimirović, E. i Đokić, T. (2012). Razvoj srpske verzije rečnika za automatsku analizu teksta (LIWCser). *Psihološka istraživanja 15*, 85–110.
- Bjekić, J., Lazarević, Lj., Živanović, M., & Knežević, G. (2014). Empirical evaluation of Serbian dictionary for automatic text analysis (LIWCser). *Psihologija 47*, 5–32. doi: 10.2298/PSI1401005B
- Carroll, D. W. (1999). *Psychology of language* (3rd ed.). New York: Brooks/Cole.
- Cullen, C., & Barnes-Holmes, D. (2008). Implicit pride and prejudice: A heterosexual phenomenon? In M. A. Morrison & T. G. Morrison (Eds), *The psychology of modern prejudice* (pp. 1–47). Nova Science Publishers, Inc.
- Dambrun, M., & Guimond, S. (2004). Implicit and explicit measures of prejudice and stereotyping: Do they assess the same underlying knowledge structure? *European Journal of Social Psychology, 34*, 663–676. doi: 10.1002/ejsp.223
- De Houwer, J. (2006). What are implicit measures and why are we using them. In R. W. Wiers & A. W. Stacy (Eds.), *The handbook of implicit cogniti-*

- on and addiction (pp. 11–28). Thousand Oaks, CA: Sage Publishers. doi: 10.4135/9781412976237.n2
- DeAndrea, D. C., Shaw, A. S., & Levine, T. R. (2010). Online language: The role of culture in self-expression and self-construal on Facebook. *Journal of Language and Social Psychology, 29*(4), 425–442. doi: 10.1177/0261927X10377989
- Deutsch, R., & Strack, F. (2006). Duality-models in social psychology: From opposing processes to interacting systems. *Psychological Inquiry, 17*, 166–172. doi: 10.1207/s15327965pli1703_2
- Dovidio, J. F., Kawakami, K., Johnson, C., Johnson, B., & Howard, A. (1997). On the nature of prejudice: Automatic and controlled processes. *Journal of Experimental Social Psychology, 33*, 510–540. doi: 10.1006/jesp.1997.1331.
- Dunton, B. C., & Fazio, R. H. (1997). An individual difference measure of motivation to control prejudiced reactions. *Personality and Social Psychology Bulletin, 23*, 316–326. doi: 10.1177/0146167297233009
- Fazio, R. H., & Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: Their meaning and use. *Annual Review of Psychology, 54*, 297–327. doi: 10.1146/annurev.psych.54.101601.145225
- Graham, J., Haidt, J., & Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*, 1029–1046. doi: 10.1037/a0015141
- Greenwald, A. G., & Nosek, B.A. (2008). Attitudinal dissociation: What does it mean? In R. E. Petty, R. H. Fazio, & P. Briñol (Eds.), *Attitudes: Insights from the new implicit measures* (pp. 65–82). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*, 1464–1480. doi: 10.1037/0022-3514.74.6.1464
- Greenwald, A. G., Nosek, B. A., & Banaji, M. R. (2003). Understanding and using the Implicit association test: I. An improved scoring algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*, 197–216. doi: 10.1037/0022-3514.85.2.197
- Greenwald, A. G., Poehlman, T. A., Uhlmann, E., & Banaji, M. R. (2009). Understanding and using the Implicit Association Test III. Meta-analysis of predictive validity. *Journal of Personality and Social Psychology, 97*, 17–41. doi: 10.1037/a0015575
- Hart, R. P. (2001). Redeveloping DICTION: Theoretical considerations. In M. D. West (Ed.), *Theory, method, and practice in computer content analysis* (pp. 43–60). New York: Springer.
- Herek, G. M. (2000). The psychology of sexual prejudice. *Current Directions in Psychological Science, 9*(1), 19–22. doi: 10.1111/1467-8721.00051
- Hicks, G. R., & Lee, T. (2006). Public attitudes toward gays and lesbians: Trends and predictors. *Journal of Homosexuality, 51*(2), 57–78. doi: 10.1300/J082v51n02_04

- Hudson, W. W., & Ricketts, W. A. (1980). A strategy for the measurement of homophobia. *Journal of Homosexuality*, 5, 357–372. doi: 10.1300/J082v05n04_02
- Inbar, Y., Pizarro, D. A., Knobe, J., & Bloom, P. (2009). Disgust sensitivity predicts intuitive disapproval of gays. *Emotion*, 9, 435–439. doi: 10.1037/a0015960
- Ireland, M. E., & Pennebaker, J. W. (2010). Language style matching in writing: Synchrony in essays, correspondence, and poetry. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99, 549–571. doi: 10.1037/a0020386
- Jellison, W. A., McConnell, A. R., & Gabriel, S. (2004). Implicit and explicit measures of sexual orientation attitudes: Ingroup preferences and related behaviors and beliefs among gay and straight man. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 629–642. doi: 10.1177/0146167203262076
- Jurafsky, D., Ranganath, R., & McFarland, D. (2009). Extracting social meaning: Identifying interactional style in spoken conversation In *Proceedings of NAACL HLT 2009* (pp. 638–646). doi: 10.3115/1620754.1620847
- Lazarević, Lj. B. (2012). *Relations between implicit and explicit measures of personality – prospects of Implicit Association Test (IAT) in assessment of basic personality traits* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Beograd.
- Lee, Y. (2009). Measures of student attitude on aging. *Educational Gerontology*, 35, 121–134. doi: 10.1080/03601270802523577
- Logan, C. (1996). Homophobia? No, homopredjudice. *Journal of Homosexuality*, 31, 31–53. doi:10.1300/J082v31n03_03
- Lyons, E. J., Mehl, M. R., & Pennebaker, J. W. (2006). Pro-anorexics and recovering anorexics differ in their linguistic Internet self-presentation. *Journal of Psychosomatic Research* 60, 253–256. doi: 10.1016/j.jpsychores.2005.07.017
- McConnell, A. R., & Leibold, J. M. (2001). Relations among the Implicit Association Test, discriminatory behavior, and explicit measures of racial attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37, 435–442. doi: 10.1006/jesp.2000.1470.
- Milham, J., San Miguel, S. L., & Kellogg, R. (1976). A Factor-analytic conceptualization of attitudes toward male and female homosexuals. *Journal of Homosexuality*, 2, 3–10. doi:10.1300/J082v02n01_01
- Morrison, M. A., & Morrison, T. G. (2002). Development and validation of a scale measuring modern prejudice toward gay men and lesbian women. *Journal of Homosexuality*, 43, 15–37. doi: 10.1300/J082v43n02_02
- Nosek, B. A. (2005). Moderators of the relationship between implicit and explicit evaluation. *Journal of Experimental Psychology: General*, 134, 565–584. doi: 10.1037/0096-3445.134.4.565
- Nosek, B. A. (2007). Implicit-explicit relations. *Current Directions in Psychological Science*, 16, 65–69. doi: 10.1111/j.1467-8721.2007.00477.x
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2011). Sexuality IAT stimulus materials. Retrieved april, 2013, from <http://implicit.harvard.edu>.
- Nosek, B. A., Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (2005). Understanding and using the Implicit association test: II. Method variables and construct

- validity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 166–180. doi: 10.1177/0146167204271418
- O'Hara, M., & Schober, M. F. (2004). Attitudes and comprehension of terms in opinion questions about euthanasia. *Graduate Faculty Psychology Bulletin*, 2(2), 11–29.
- Paulhus, D. L., & Vazire, S. (2007). The self-report method. In R. W. Robins, R. C. Fraley, & R. Krueger (Eds.), *Handbook of research methods in personality psychology* (pp. 224–239). New York: Guilford Press.
- Pennebaker, J. W., Chung, C. K., Ireland, M., Gonzales, A., & Booth, R. J. (2007). *The development and psychometric properties of LIWC2007*. Austin, TX.
- Pennebaker, J. W., Mehl, M. R., & Niederhoffer, K. G. (2003). Psychological aspects of natural language use: Our words, our selves. *Annual Review of Psychology*, 54, 547–577. doi: 10.1146/annurev.psych.54.101601.145041
- Perugini, M. (2005). Predictive models of implicit and explicit attitudes. *British Journal of Social Psychology*, 44, 29–45. doi:10.1348/014466604X23491
- Plant, E. A., & Devine, P. G. (1998). Internal and external motivation to respond without prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 811–832. doi: 10.1037/0022-3514.75.3.811
- Raja, S., & Stokes, J. P. (1998). Assessing attitudes toward lesbians and gay men: The Modern Homophobia Scale. *Journal of Gay, Lesbian, and Bisexual Identity*, 3, 113–134. doi: 10.1023/A:1023244427281
- Smith, K. T. (1971). Homophobia: A tentative personality profile. *Psychological Reports*, 29, 1091–1094. doi: 10.2466/pr0.1971.29.3f.1091
- Steffens, M. C., & Wagner, C. (2004). Attitudes toward lesbians, gay men, bisexual women, and bisexual men in Germany. *Journal of Sex Research*, 41, 137–149. doi:10.1080/00224490409552222
- Strack, F., & Deutsch, R. (2004). Reflective and impulsive determinants of social behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 8, 220–247. doi: 10.1207/s15327957pspr0803_1
- Tausczik, Y. R., & Pennebaker J. W. (2010). The psychological meaning of words: LIWC and computerized text analysis methods. *Journal of Language and Social Psychology*, 29(1), 25–54. doi: 10.1177/0261927X09351676
- Towles-Schwen, T., & Fazio, R. H. (2006). Automatically-activated racial attitudes as predictors of the success of interracial roommate relationships. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 698–705. doi:10.1016/j.jesp.2005.11.003
- Wilson, T. D., Lindsey, S., & Schooler, T. (2000). A model of dual attitudes. *Psychological Review*, 107, 101–126. doi: 10.1037/0033-295X.107.1.101
- Yang, A. S. (1997). The polls-trends: Attitudes toward homosexuality. *Public Opinion Quarterly Autumn*, 61, 477–507. doi: 10.1086/297810
- Žeželj, I., Lazarević, Lj. i Pavlović, M. (2010). Test implicitnih asocijacija: teorijske i metodološke osnove. *Psihologijske teme*, 19, 45–69.
- Živanović, M., Đokić, T., Lazarević, Lj. B., Orlić, A. i Bjekić, J. (2014). Konstrukcija i empirijska provera testa homofobije. *Primenjena psihologija*, 7, 581–598. doi: 10.19090/pp.2014.4.581-598

Prilog A

Tabela A1

Struktura rečnika (kategorije) i primeri odrednica koje pripadaju svakoj pojedinačnoj kategoriji

1. Lingvističke kategorije	
1.1. Ukupan broj reči	
1.2. Prosečan broj reči u rečenici	
1.3. Broj rečničkih reči	
1.4. Reči veće od 6 slova	
1.5. Ukupan broj funkcijskih reči	
1.6. Zamenice	
1.6.1. Lične zamenice	
1.6.1.1. Prvo lice jednine	<i>ja, moj</i>
1.6.1.2. Prvo lice množine	<i>mi, naš</i>
1.6.1.3. Drugo lice	<i>ti, vaš, tvoj</i>
1.6.1.4. Treće lice jednine	<i>on, njegov</i>
1.6.1.5. Treće lice množine	<i>oni, njihov</i>
1.6.2. Nelične zamenice	<i>neki, niko, svaki</i>
1.7. Glagoli	<i>trčim, ići, znaju</i>
1.8. Pomoćni glagoli	<i>ću, bih, smo</i>
1.9. Prošlost	<i>davno, juče</i>
1.10. Sadašnjost	<i>sada, trenutno</i>
1.11. Budućnost	<i>ubuduće, sutra</i>
1.12. Prilozi	<i>uvek, veoma, baš</i>
1.13. Predlozi	<i>na, ka, iz</i>
1.14. Veznici	<i>dakle, ali, odnosno</i>
1.15. Negacije	<i>nije, neće, nisam</i>
1.16. Negativne reči	<i>nesreća, neaktivan</i>
1.17. Superlativi	<i>najbolji, najkraći</i>
1.18. Kvantifikatori	<i>mnogo, puno</i>
1.19. Brojevi	<i>jedan, deseti</i>
1.20. Psovke/informalizmi	<i>mrš, muda, omg</i>
2. Tematske kategorije	
2.1. Posao	<i>preduzeće, plata</i>
2.2. Postignuće	<i>samouveren, šampion</i>
2.3. Razonoda	<i>hobi, surfovanje, igra</i>
2.4. Kuća	<i>dom, kapija, kauč</i>
2.5. Novac	<i>kupiti, dinar, plaćati</i>
2.6. Religija	<i>pop, pričest, krštenje</i>

2.7. Smrt	<i>masakr, mrtav, pokojni</i>
<hr/>	
3. Psihološke kategorije	
<hr/>	
3.1. Socijalni procesi	
3.1.1. Porodica	<i>mama, ujak, porod</i>
3.1.2. Prijatelji	<i>cimer, drug, ortak</i>
3.1.3. Ljudi	<i>sugrađani, sused</i>
3.2. Afektivni procesi	
3.2.1. Pozitivne emocije	<i>svida, lepo, sreća</i>
3.2.2. Negativne emocije	<i>grozno, prevara</i>
3.2.3. Strah i anksioznost	<i>zabrinut, briga</i>
3.2.4. Bes i ljutnja	<i>drzak, dovraga</i>
3.2.5. Tuga	<i>plač, jad, lišen</i>
3.3. Kognitivni procesi	
3.3.1. Uvid	<i>objasni, shvatam</i>
3.3.2. Kauzacija	<i>stoga, izaziva</i>
3.3.3. Diskrepanca	<i>teže, treba, umesto</i>
3.3.4. Nesigurnost	<i>otprilike, eventualno</i>
3.3.5. Sigurnost	<i>kategorično, moraš</i>
3.3.6. Inhibicija	<i>barijera, osujeti</i>
3.3.7. Inkluzija	<i>preuzet, prihvaćen</i>
3.3.8. Ekskluzija	<i>sem, stran, van</i>
3.4. Perceptivni procesi	
3.4.1. Vid	<i>belo, svetlucač</i>
3.4.2. Sluh	<i>kuc, doziva, glas</i>
3.4.3. Osećaj/ oset	<i>opipam, kiselo</i>
3.5. Biološki procesi	
3.5.1. Telo	<i>noga, lice, malje</i>
3.5.2. Zdravlje	<i>kašlje, lekar, brufen</i>
3.5.3. Seks i ljubav	<i>orgazam, nag, ljubi</i>
3.5.4. Ingestiv	<i>pečenje, piće, gutam</i>
3.6. Relativne kategorije	
3.6.1. Kretanje	<i>prolazi, putujem, ide</i>
3.6.2. Prostor	<i>ring, sever, hodnik</i>
3.6.3. Vreme	<i>ikad, januar, kasno</i>
<hr/>	
4. Kategorije u usmenom govoru	
4.1. Potvrđivanje	<i>svakako, vau, aha</i>
4.2. Nefluentnost	<i>hmm, mm, uf</i>
4.3. Fileri/ poštapalice	<i>bla, brate, mislim</i>
<hr/>	

Jovana Bjekić

Institute for Medical
Research, University
of Belgrade
Department of
Psychology, Faculty
of Philosophy,
University of Belgrade

**Marko Živanović
Iris Žeželj**

Department of
Psychology, Faculty
of Philosophy,
University of Belgrade

**THE RELATIONSHIP BETWEEN EXPLICIT
AND IMPLICIT ATTITUDES TOWARD
HOMOSEXUALITY AND LANGUAGE USE**

A great body of evidence suggests that both explicit and implicit attitudes influence behavior. According to contemporary psycholinguistic theories, language use relies on both automatic and controlled processes. Current research aims to explore relationships between verbal production, and implicit and explicit attitudes toward homosexuality. One-hundred-five participants completed the Homophobia scale (H25), the Implicit Association Test (IAT), and two writing tasks. In the first task participants were asked to write a short story that would, among others, include the word "homosexuality" (indirect task). In the second task participants expressed their attitude toward homosexuality in a more direct manner (direct task). Explicit and implicit measures of the attitude toward homosexuality correlated moderately. Correlation coefficients between different aspects of language use and the measures of attitude toward homosexuality were low to moderate. Additionally, confirmatory analysis supported the notion that different aspects of language use are driven by implicit (spontaneous, less controlled) and explicit processes (intentional, controlled). Obtained results are in a line with theoretical assumptions.

Keywords: language use, implicit and explicit attitudes, LIWCser, Implicit Association Test, Homophobia scale